

INGLIZ VA O‘ZBEK ANTROPONIMLARINING ETIMOLOGIK MANBALARI HAMDA ULARNING SEMANTIK TARAQQIYOTI

Ergashov Ulug‘bek Akbarali o‘g‘li

Chet tillari fakulteti chet tillari kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi antroponimlarning etimologik manbalari hamda ularning semantik taraqqiyoti qiyosiy-tarixiy aspektda tahlil qilinadi. Antroponimlar har bir xalqning madaniyati, tarixi, diniy qarashlari va milliy mentalitetini aks ettiruvchi muhim onomastik birlik sifatida baholanadi. Tadqiqot davomida ingliz antroponimlarining german, lotin, yunon va ibroniy tillari bilan bog‘liq etimologik qatlamlari, o‘zbek antroponimlarining esa turkiy, arab va fors-tojik tillari asosida shakllanish jarayoni yoritildi. Shuningdek, antroponimlarning tarixiy rivojlanish davomida yuz bergan semantik o‘zgarishlari, ma’no kengayishi, ma’no torayishi va semantik xiralashuv hodisalari tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: antroponim, onomastika, etimologiya, semantik taraqqiyot, semantik o‘zgarish, ingliz tili, o‘zbek tili, lingvokulturologiya, qiyosiy tilshunoslik, shaxs ismlari.

Jahon tilshunosligida onomastika sohasi til tizimidagi atoqli otlarni o‘rganadigan muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Onomastikaning tarkibiy qismi bo‘lgan antroponimika esa insonlarga berilgan nomlar, familiyalar, taxalluslar va laqablarning shakllanishi, rivojlanishi hamda semantik xususiyatlarini tadqiq etadi. Shaxs ismlari xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy qadriyatlarini, diniy e‘tiqodlari va etnik xususiyatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular tilning eng qadimiy qatlamlaridan birini tashkil qiladi.

Antroponimlar jamiyat hayotidagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy o‘zgarishlar ta’sirida shakllanadi va rivojlanadi. Shu sababli ularni etimologik hamda semantik jihatdan o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki tarix, etnologiya, madaniyatshunoslik va sotsiologiya fanlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, turli til oilalariga mansub bo‘lgan ingliz va o‘zbek tillaridagi antroponimlarni qiyosiy jihatdan tadqiq qilish xalqlarning dunyoqarashi, madaniy merosi va nomlash an’analaridagi o‘xshash hamda farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek antroponimlarining etimologik manbalarini aniqlash, ularning semantik rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish hamda qiyosiy jihatlarni yoritishdan iborat.

Ingliz antroponimik tizimi ko‘p qatlamli tarixiy manbalarga ega bo‘lib, uning shakllanishida german qabilalari, xristian dini va Yevropa madaniyatining ta’siri muhim rol o‘ynagan. Qadimgi german tillaridan kirib kelgan William, Richard, Robert, Alfred kabi ismlar ingliz antroponimikasining eng qadimgi qatlamini tashkil etadi. Ushbu ismlarning aksariyati kuch, jasorat, himoya va shuhrat kabi tushunchalarni ifodalagan.

1-jadval. Ingliz antroponimlarining etimologik manbalari

Antroponim	Kelib chiqishi	Dastlabki ma'nosi
William	German	Qat'iyatli himoyachi
Robert	German	Yorqin shuhrat
Richard	German	Kuchli hukmdor
David	Ibroni	Sevimli
John	Ibroni	Xudoning marhamati
Elizabeth	Ibroni	Xudoga sadoqatli
Anthony	Lotin	Qadimgi rim urug'i nomi

1066-yildagi Normanlar istilosidan keyin ingliz antroponimikasiga fransuz va lotin tillari orqali ko'plab yangi ismlar kirib keldi. Natijada antroponimik tizim yanada boyib, ko'p qatlamli tus oldi.

O'zbek antroponimik tizimi ham murakkab tarixiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, uning shakllanishida turkiy, arab va fors-tojik tillari asosiy manba vazifasini bajargan. Qadimgi turkiy ismlar ko'pincha kuch-qudrat, tabiat hodisalari, hayvonot dunyosi va insoniy fazilatlar bilan bog'liq bo'lgan.

2-jadval. O'zbek antroponimlarining etimologik manbalari

Antroponim	Kelib chiqishi	Dastlabki ma'nosi
Temur	Turkiy	Temirdek mustahkam
Botir	Turkiy	Jasur, mard
Oybek	Turkiy	Oy kabi ulug' bek
Muhammad	Arab	Maqtalgan
Ali	Arab	Yuksak, oliyanob
Fotima	Arab	Pokiza ayol
Gulchehra	Fors-tojik	Gul yuzli
Dilafuz	Fors-tojik	Ko'ngilni yorituvchi

VIII asrdan boshlab Markaziy Osiyoda islom dinining keng tarqalishi natijasida arab tilidan kirib kelgan diniy ismlar o'zbek antroponimikasida ustun mavqega ega bo'ldi. Keyinchalik fors-tojik adabiyoti va madaniyatining ta'siri natijasida estetik va poetik ma'noga ega bo'lgan ko'plab ismlar ham shakllandi.

Antroponimlarning semantik taraqqiyoti. Til taraqqiyoti jarayonida antroponimlar ham semantik o'zgarishlarga uchraydi. Semantik taraqqiyot deganda ismning dastlabki ma'nosining saqlanishi, o'zgarishi yoki unutilishi tushuniladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi ko'plab antroponimlarda semantik xiralashuv hodisasi kuzatiladi. Masalan, William yoki Robert ismlarining dastlabki ma'nosi zamonaviy ingliz tili egalari tomonidan har doim ham anglanmaydi. Ushbu ismlar ko'proq nominativ birlik sifatida qo'llaniladi.

O'zbek antroponimlarida esa semantik motivatsiya ko'proq saqlanib qolgan. Masalan, Umid, Baxtiyor, Saodat, Shodiyor kabi ismlarning ma'nosi bugungi kunda ham faol idrok qilinadi. Bu holat o'zbek xalqining nom tanlashdagi semantik mezonlarga katta e'tibor berishi bilan izohlanadi.

3-jadval. Semantik taraqqiyotning asosiy ko‘rinishlari

Semantik hodisa	Ingliz antroponimlari	O‘zbek antroponimlari
Semantik saqlanish	Grace, Rose	Umid, Baxtiyor
Semantik xiralashuv	William, Richard	Hasan, Husayn
Ma’no kengayishi	Victoria	Temur
Madaniy assotsiatsiya	Elizabeth	Amir Temur bilan bog‘liq Temur

Semantik taraqqiyot natijasida ayrim antroponimlar tarixiy shaxslar, diniy arboblari yoki mashhur madaniy timsollar bilan bog‘lanib, qo‘shimcha konnotativ ma’nolar kasb etadi. Masalan, Temur ismi bugungi kunda nafaqat “mustahkamlik”, balki buyuk davlat arbobi Amir Temur siymosi bilan ham bog‘liq holda qabul qilinadi.

Antroponimlar xalqning madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim lingvokulturologik birlik hisoblanadi. O‘zbek xalqida ism tanlash jarayonida farzandning kelajagi, baxt-saodati va yaxshi inson bo‘lib voyaga yetishi haqidagi niyatlar muhim o‘rin tutadi. Shu sababli Umid, Saodat, Baxtiyor, Shukrona kabi ismlar keng tarqalgan.

Ingliz madaniyatida esa tarixiy davomiylilik va oilaviy an’analar ustunlik qiladi. Natijada John, James, William, Elizabeth kabi ismlar avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. Bu holat ingliz xalqining tarixiy meros va oilaviy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatini namoyon etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek antroponimlari turli etimologik manbalarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Ingliz antroponimlari asosan german, ibroniy, lotin va yunon tillariga borib taqalsa, o‘zbek antroponimlari turkiy, arab va fors-tojik tillari asosida shakllangan. Har ikkala til antroponimikasida diniy va madaniy omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Semantik taraqqiyot jarayonida ingliz antroponimlarida semantik xiralashuv kuchliroq namoyon bo‘lsa, o‘zbek antroponimlarida dastlabki ma’noning saqlanish darajasi yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Antroponimlarning etimologik va semantik tahlili til, tarix va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begmatov E. *O‘zbek ismlari ma’nosi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
2. Begmatov E. *O‘zbek onomastikasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2013.
3. Superanskaya A.V. *Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo*. – Moskva: Nauka, 1973.
4. Nikonov V.A. *Imya i obshchestvo*. – Moskva: Nauka, 1974.
5. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge University Press, 2019.
6. Hanks P., Hardcastle K., Hodges F. *A Dictionary of First Names*. – Oxford University Press, 2006.

7. Coates R. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. – Oxford University Press, 2016.
8. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. – Toshkent: Universitet, 2015.
9. Yuldashev B. *O'zbek onomastikasi va uning tadqiqi*. – Toshkent, 2018.